

je zagotovo nespregledljiv člen v razvoju slovenskega pripovednega slovstva (vsaj pri šaljivki bi moralo stati opozorilo); ni literarnega *undergrounda*, sicer v naši sodobni publicistiki pogosto rabljenega — sploh se zdi, da problem literarnega *substandarda*, ki se mu vendar sodobna literarna veda vneto posveča, v leksikonu ni preobširno zajet; ob vseh zahodnih -izmih bi kazalo upoštevati še kakšnega tipično vzhodnega, recimo ruski *zaum*; ob klasičnih treh zvrsteh bi kazalo omeniti še *zmes* iz slovenskih poetik 19. stoletja (polliterarna, didaktična zvrst); ali v njenem območju življenje svetnikov kot značilno in včasih pogosto polliterarno vrsto itd. itd.

Prav tako bi slovenizacijsko delo lahko šlo še nekoliko dlje pri opremljanju gesel s ponazoritvami; za celo vrsto razmeroma pomembnih gesel teh ilustracij ob robu sploh ni (npr. za *paralelizem*, *periodizacijo*); ob *impresionizmu* bi namesto Hauserja prav lahko stala kakšna dovolj znana in celo popularna Murnova ali Cankarjeva misel; tudi po primer za *notranji monolog* najbrž ne bi bilo treba prav k Joyceu; pri *poetičnem realizmu* bi ne bilo odveč kaj Celestina ali pa kar Kersnika ipd. Pri naštevanju avtorjev in naslovov na robu h geslom zadeva ni bibliografsko dosledna; včasih so kakšne letnice navedene, drugač ne (prim. v kratkem zaporedju obrobne primere za *pikareskni roman* in za *partizanski roman*). Dalje se ponuja vprašanje, ali ne bi ob zavesti, da gre »za prvi slovenski leksikon literarnih pojmov«, kazalo na prosti rob k poglavitnejšim geslom (teh je vendarle samo kakšnih 200—300) pripisati temeljne slovenske teoretske literature, ki je ni v vseh rečeh tako zelo malo, in tudi docela zanemarljiva ni.

No, seštevek ravnokar povedanega in tudi nepovedanega (na prednosti nismo kazali s prstom) bi vsekakor pokazal, da je novi leksikon precej obogatil slovensko literarno teorijo, vsaj poljudnejšo. Publicistom, ki niso ravno rahločutni v teh rečeh, je s tem prišel v roke vodič z najnujnejšimi napotki, podobno dijakom, študentom, profesorjem in ljubiteljem. Obenem pa je le treba opozoriti, da moramo biti pri uporabi večkrat previdni, da slovenizacija ni prav zelo izčrpna; seveda bi bilo treba na to misliti tudi pri kakšnem kasnejšem ponatisu, do katerega bo zagotovo prišlo.

Matjaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Dve izdaji Pisanic

Pisanice od lepeh umetnost. Faksimile po tiskanem primerku in rokopisu v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Signature 19890, Ms. Kop. Nro, 35 in Ms. 388. Uredil in spremno besedo napisal Jože Koruza. Mladinska knjiga, Ljubljana 1977. 184 + 54 str. (Monumenta litterarum slovenicarum 14.)

Lino Legiša: Pisanice 1779 — 1782. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1977. 510 str. (Razred za filološke in literarne vede, Dela 34, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede 7.)

Pred nami sta izdaji Pisanic, ki sta ju pripravila Jože Koruza in Lino Legiša. Morda si bo kdo zastavil vprašanje, kako da smo si na Slovenskem privoščili kar dve izdaji hkrati. Vendar je brez odlašanja treba odgovoriti, da sta obe izdaji več kot potrebni in da je prav, če sta dve založnici posegli po doslej vse premalo upoštevanem in znanim prvem slovenskem pesniškem almanahu. Po svojem namenu se izdaji seveda nekoliko razlikujeta: akademjska želi zadostiti krogu, ki se s temi vprašanji ukvarja pretežno znanstveno, medtem ko je izdaja Mladinske knjige namenjena tudi nekoliko večjemu številu ljubiteljev slovenske književnosti, zlasti tistim, ki jih še prav posebej zanima starejša slovstvena dediščina. Avtorja (redaktorja) sta imela vsak svojo zamisel in to je bilo dobro, saj smo tako dobili z različnih vidikov obdelano gradivo, ki nam omogoča dokaj celosten pogled na Pisanice. Izdaji se posrečeno dopolnjujeta. J. Koruza je v skladu z zbirko MLS pripravil faksimile vseh objavljenih zvezkov Pisanic in obeh rokopisov četrtega zvezka, medtem ko je L. Legiša v bohoričici natisnjenim oz. napisanim zvezkom dodal tudi transkribirano besedilo v današnjem črkopisu (kar je zelo priročno za strokovno-znanstveno obravnavo). Obe izdaji spremljata obsežni študiji, poleg tega pa sta avtorja dodala: J. Koruza — izčrpno pojasnilo k izdaji, literaturo o Pisanicah in kazalo faksimila po avtorjih, L. Legiša pa — podrobne opombe k posameznim pesmim in »Besedišče«, to je seznam, ki zajema vse besede v Pisanicah. Že iz te okvirne predstavitve obeh izdaj je dovolj razvidno, da sta terjali izredno študijozno delo, podrobnejše branje pa nas prepriča, da je bilo tudi skrbno in dobro opravljeno.

Poslej, po teh dveh izdajah, ni mogoče več reči, da so »Pisanice od lepeh umetnost ...

v slovenski kulturni zavesti premalo znan, slabo raziskan, v literarni zgodovini pretežno nepravilno vrednoten pojav» (Koruza, str. 5). Takšna oznaka je veljala za preteklost, saj Pisanice niso doživele zaslužene pozornosti, čeprav so posamezni literarni zgodovinarji dovolj prepričljivo opozarjali na pomembnost njihove vloge in precejšen pomen (v zadnjem času še posebej Boris Paternu in Jože Koruza). Naši izdaji sta na pravo mesto postavili: Pohlinovo vlogo in zasluge pri tem, Devov organizacijski in pesniški delež (njegovo vrednost) in pomen Pisanic v razvoju slovenske pesniške besede.

Na nastanek in razvoj pesniškega almanaha je spodbudno vplivala Pohlinova »prerodna vnema« ter njegovo »slovstveno in kulturno mobilizacijsko delovanje« (Koruza, 5). Podlaga za pesniško agitacijo mu je bilo posebno poglavje o slovenski verzifikaciji v Krajski gramatiki, poleg tega je okrog sebe zbral nekaj pesniških učencev (Vodnik, Mihelič, Zakotnik). Podrobnejše razčlenjevanje Pohlinovega pesniškega in organizacijskega deleža (pri Pisanicah) je narekovalo očitno pravilno sodbo, da »Pohlinova slovenistična šola, ki je vključevala tudi vzgojo in vaje v slovenskem pesnjenju... očitno ni bila neposreden povod za izdajo prvega slovenskega pesniškega zbornika«, da pa so »sadovi teh šolskih vaj... dali... prvo gradivo za pesniški zbornik Pisanice od lepeh umetnost« (Koruza, 10—11). Resnici na ljubo je Pohlinu treba odreči odločilne zasluge, ki smo mu jih doslej pripisovali kot »iniciatorju in duhovnemu usmerjevalcu« Pisanic. Oba avtorja sta prepričana, da je daleč najpomembnejši za prvi razmah slovenskega posvetelega pesništva in seveda za Pisanice Anton Feliks Dev (Koruza, 11—12; Legiša, 391—395), ki pa mu je pri pesnikovanju »Pohlinova spodbuda dosti pomagala« (Koruza, 15). Pisanice so sicer naletale na ugoden odmev »ali celo več« (Koruza v podkrepitev te trditve navaja dejstvo, da je Edling oskrbel prevod Devove pesmi *Ljubezn Jožefa II. rimskega cesarja pruti svojemu bližnemu* v nemščino in je tako prodrla v širši kulturni prostor), vendar moramo k temu dodati še ugotovite, da v »ozkih ljubljanskih razmerah spričo ideoloških in osebnih trenj širokega sodelovanja in splošne podpore ni bilo mogoče pričakovati« (Legiša, 393). Ni dvoma, da se je Dev kot urednik tudi močno trudil, da bi razširil krog sodelujočih (prim. pesem — vabilo v drugem zvezku: *Spevorenčnost na krajske spevorečneke*), toda to mu ni

uspelo, saj je bil »vmes zid zaradi različnih stališč« (Legiša, 393); to je veljalo zlasti za Japlja in Linharta. Ne smemo pa pozabiti tudi na Devovo bolezen, ki ga je priklepala na meniško celico, »kar je gotovo bistveno oviralo njegovo uredniško dejavnost in mu onemogočalo neposredno pridobivanje novih sodelavcev« (Koruza, 13).

Avtorja študij o Pisanicah sta v svojem razpravljanju ubrala vsak svojo pot: J. Koruza je skušal osvetliti najpomembnejša vprašanja v zvezi s Pisanicami tako, da je razčlenjeval delež posameznega pesnika v zborniku (z nekaj več poudarka na biografskih orisih, kar je nedvomno davek širšemu namenu izdaje), medtem ko je L. Legiša iskal splošne značilnosti Pisanic v okviru poglavij o motivih, verzu in besedi.

Prerodna vnema — z različnimi otenki tja do »državnega patriotizma« — je dobila v pesniškem delu pisaničarjev najrazličnejše poudarke, toda vse pozornosti je vredno oglašanje »notranje izpovedi«, ki jo opazimo še posebej pri Devu. Zato bi bilo po mnenju J. Koruze »napačno gledati v Devovem pesnjenju zgolj od zunaj pogojene prerodne dejavnosti, ampak v znatni meri iz notranje potrebe izhajajočo tvornost« (str. 14). Dokaze za to je mogoče najti v pesmih *Putigrom inu en povš*, *Jetnik* (Koruza, 14, 15; Legiša, 400), *Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore* (Koruza, 21) in drugih, verjetno pa bi sem sodila tudi pesem *Na kratkust človeškega življenja*. Devovo pesniško šolanje je nosilo pečat mladostnega izobraževanja pri rimski klasi; zanemariti tudi ni mogoče vplivov cerkvenega govornišva; pesniško obzorje si je širil ob pesniških zgledih Gottfrieda Benjamina Hanckeja (čeprav s tem v zvezi, kot opozarja L. Legiša, 417, ne bi kazalo pretiravati); dotaknili so se ga začetki dunajskega razsvetljsko-rokokojskega pesništva; rad je segal po poeziji Mihaela Denisa in se razgledoval po predromantičnem snovanju (Bürger). Toda pri svojem pesnjenju je v največji meri vztrajal »v pridobljenem okusu v mejah baročne poetike« (Koruza, 21). V vsem tem se naša avtorja dopolnjujeta oziroma prihajata do podobnih izsledkov, zlasti se ujemata v poudarjanju dokaj tesne Devove naslonjenosti na domačo pesniško preteklost. Pri Devu je opazna kar precejšnja vrstna pisanost, medtem ko se je pri verzni obliki najraje oklepal priljubljenega mu aleksandrinca »po zgledu na nemško silabotonično adaptacijo« (Koruza, 20). Dev je te

žil, da bi utrdil silabotonični verzni sistem pri nas in v tem je tudi močno vplival na Vodnikovo verzifikacijo (Koruza, 27). (Po Legiši je Dev spesnil 1119 aleksandrincev, kar je več kot tretjina vseh verzov v štirih zvezkih; 409).

L. Legiša se v svoji študiji precej podrobno ukvarja z Devovo *Opereto* (Belin). J. Koruza je ta »prvi celovit dramatični tekst posvetne vsebine v slovenski literaturi« zaradi mitološke snovi in alegoričnosti uvrstil v *»tipičen žanr baročne opere«* (22). Drugi avtor pa je posebej poudaril pomembnost početja, da bi Slovenci dobili opero v domačem jeziku (in sicer na odru: Devov tekst in Zupanova glasba) in hkrati razširil baročno uokvirjenost z domnevo, da je delo *»zasnovano kot alegorija, ki bi se lahko skladala z razsvetljenskim racionalizmom«* (406). L. Legiša je tudi opozoril na kar precejšnjo Devovo samostojnost, ki se je razkrila ob Belinu, in zavrnil nekdanje premalo utemeljeno poudarjanje snovne in motivne odvisnosti od Metastasia. Posebej je poudaril, da v *Opereti* Dev ni mogel *»prikriti italijanske metrične šole«*, razen tega pa se je *»spretno naslonil na domače metrične zglede«* (408). Povsem se je mogoče strinjati z dokazovanjem (estetičnosti posameznih pesniških elementov), da je v Belinu resnično opazna *»gibčnost, s katero se je slovenščina spuščala po novih izraznih poteh«* (408). Devovo pesniško snovanje je resda glede izvirnosti omejeno in v znamenju baročne poetike, ki ji izvirnost ni bila tako pomembna (Koruza, 22), vendar moramo imeti pred očmi resnično naporno delo, ki ga je pesnik opravil s kultiviranjem slovenske pesniške besede, čeprav, žal, le z manjšim uspehom. Oba avtorja v tem vidita dokajšnjo Devovo zaslugo in tudi znamenje stilne — vsaj do neke mere — samostojnosti. S tem v zvezi je vredno omenjati Vodnikov prispevek, ki ga odlikuje prav posebej *»klenost in pristnost v izražanju«* (Koruza, 27); to seveda velja za Zadovoljnega Kranjca in Klek.

V večji meri kot L. Legiša je skušal J. Koruza čim natančneje opredeliti nadaljnje vrednotenje Pisanic in določiti njihov pomen za slovensko slovstvo. Mlajša generacija sodobnikov je domala povsem odklanjala pesništvo Pisanic, saj je *»doba, ki je neposredno sledila izidu zbornika uveljavila dosledno janzenistično in razsvetljenjsko miselnost in usmerila pozornost na literaturo, namenjeno najširšim krogom bralcev«* (Koruza, 32). Največ objektivnosti je pokazal Žiga Zois, ki je med pisa-

ničarji (razumljivo) dal popolno prednost Valentinu Vodniku in njegovemu Zadovoljnemu Kranjcu. Takratni negativni odnos je v marsičem vplival tudi na nadaljnjo nič kaj prijazno sodbo o Pisanicah in njihovih estetskih kvalitetah. V nasprotju s prejšnjim obdobjem pa so doživele precej ugodno oceno v dobi romantike: v prvi vrsti je veljalo to za Matija Čopa, poleg tega je Miha Kastelic v pesmi *Prijatelj krajin* poudaril neposredno navezanost Kranjske čbelice na tradicijo slovenskega posvetnega pesništva, ki so jo ustvarile Pisanice. Na žalost je literarna zgodovina v poznejših časih kljub nekaterim poskusom prevrednotenja *»vztrajala na podedovanih sodbah, ki so se pogosto sukale bližje Kopitarjevemu odklonilnemu odnosu kakor Čopovi prizanesljivosti«* (Koruza, 35). Spremembe so opazne šele v najnovšem času. Glede na vse to je bilo razumljivo hotenje naših avtorjev, da po temeljitem in vsestranskem preučevanju Pisanic in spremajajočih okoliščin na novo ovrednotita ta zelo zanimiv pojav v našem pesništvu. Na novo opredeljen pomen almanaha bi se dalo strniti v tele trditve:

Prvič, Dev, ki se je v nekaterih posameznostih *»dvignil tudi nad najvišje Vodnikove dosežke«*, čeprav bi težko našli pesem, ki bi *»kot celota lahko tekmovala z Vodnikovima uspelima«*, bi zaslužil, da *»dobi ob Vodniku dostojno mesto kot začetnik slovenske umetelne verzifikacije«*. Drugič, zbornik je zlasti pomemben kot *»hotenje, kot prva javna manifestacija potrebe po umetelni verzifikaciji v slovenskem jeziku«*. Žal je bilo uresničenje tega hotenja manj uspešno, in sicer *»deloma zaradi poprečne pesniške nadarjenosti sodelavcev, še bolj (pa) zaradi njihovega omejenega literarnega obzorja«*. Tretjič, pesništvo v Pisanicah je *»primerno združevalo dediščino preteklosti z odmevom neposredne sodobnosti. Predvsem pa je izoblikovalo slovenski pesniški jezik za zahtevnejše naloge«*. Četrtrič, pisaniško pesništvo v slovenskem kulturnem prostoru ni bilo nekaj povsem novega, je pa bilo *»nova stopnja v razvoju, ki (pa) z razširitvijo in zahtevnostjo programa pomeni ogromen kvantitativen in kvalitativen skok v tem razvoju«* (prim. Koruza, 36—38).

Mogoče ne bo odveč, če ob koncu svojega razpravljanja o obeh izdajah Pisanic opozorim tudi na vprašanje v zvezi z rokopisom četrtega zvezka zbornika, ob katerem se avtorja nekoliko razhajata. Zadeve prav gotovo ne bi kazalo prenapenjati

in na to osredotočiti preveliko pozornost, ni pa mogoče zanikati njene zanimivosti. Menim, da bi bilo vredno nekoliko bolj poudariti — kot sta to storila naša avtorja — Devov smisel za izrazno izboljševanje pesniških besedil (v kar nas prepriča primerjava obeh rokopisov četrtega zvezka) in tudi za ureditev zbirke (rokopis IV—b). Ob rokopisu IV—b po mojem lahko domnevamo, da se je Dev dobro zavedal pomembnosti ureditvene plati zbirke oziroma svojega dela za četrti zvezek Pisanic. Pesmi je očitno nanizal tako, da je opazna svojevrstna razporeditev od življenjsko bolj pomembnih in »notranjih« tem k splošnim, bolj ali manj aktualnim(!) družabno-druženim(!) temam. Vidna je razdelitev 6 + 3 ali morda celo 3 + 3 + 3: prvih šest pesmi je bolj ubranih na intimnejšo problematiko, osebnoizpovedno (pri-povednost v oblikovanju ne moti), preostale tri pa so obrnjene bolj v »zunanje« življenje. J. Koruza domneva, da je rokopis, ki je zaznamovan IV-b, starejši, IV-a pa pozneje napisan (ta je manj skrbno napisan, obsežnejši, na mnogih mestih izrazno manj uglajen in ne nazadnje brez prave razporeditvene podobe). Najpomembnejši argument vidi v pesmi *Na svojega nekeda-nega dobručnika Sončna Roža oz. Clytia k Belinu al' soncu*, »katere 2. kitica se v rkp. 'a' začena z omembo, da je Sončni roži sijal mesec že šestkrat, odkar je izgubila sončevo milost, v rkp. 'b' pa je isto raz-dobje označeno s štirimi meseci« (str. 46). Bolj logično se mi zdi, da je Dev varianto »a« rkp. napisal najprej (morda tako, kot so pesmi nastajale, sproti, v večjih ali manjših časovnih presledkih), potem pa med devetnajstimi pesmimi izbral samo devet takih, ki bi bile primerne za objavo. Če bi namreč pritrdili J. Koruzi, bi nehote zanemarili, zanikali Devovo prizadevanje, da bi njegova pesem lepše, bolj prepričljivo zvenela, na kar nas dovolj zgovorno opozarjajo dokaj številne izboljšave v IV-b rokopisu. (Dev je očitno pretehtaval lepoto in ustreznost posameznih besed, njihovo razporeditev, nadalje funkcijo interpunkcije itd.) Zato bi pritegnili L. Legiši, ki meni, da je rokopis IV-b mlajši, saj se »pesnik, ki mu je za večjo dognanost, (se) ne bo kar tako odpovedal očitnim izboljšavam, ki jih kaže krajši kasnejši rokopis...« (str. 394). Gotovo ima J. Koruza prav, ko meni, da je dal prav Dev obsežnejši (IV-a) rokopisni zvezek vezati skupaj s preostalimi tiskanimi zvezki, vendar je po vsej verjetnosti imela ta vezava v en zvezek namen: shraniti obsežnejši

rokopis samo za avtorjevo, pesnikovo rabo. »Srečo /mišljena je objava, op. pis./ pa naj bi poskusil prečiščeni, izbrani, zboljšani — to je krajši snopič« (Legiša, 395). Morda bodo nadaljnja raziskovanja pokazala drugače, vendar bi se za sedaj opredelili za nekoliko bolj logično rešitev.

Svoje premišljanje o obeh izdajah Pisanic naj sklenem s temi ugotovitvami: prvič, obe izdaji z vsemi dognanji pričata o zelo resnem in poglobljenem znanstvenem prizadevanju obeh avtorjev, da bi na novo ovrednotila Pisanice in njihov pomen za slovensko književnost; drugič, razpravljanje obeh avtorjev je nedvomno viden prispevek k našemu literarnozgodovinskemu pisanju o starejšem slovenskem slovstvu; tretjič, v njunem načinu obravnavanja starejšega slovstva je vidno hotenje osvetliti starejše pesništvo z najrazličnejših vidikov, da bi bilo tako mogoče izreči čimbolj objektivno sodbo o kvaliteti analiziranih literarnih del, in hkrati je opazen tudi smisel za zanimivo in privlačno predstavitev obravnavane snovi. Ne bo pretirano, če trdimo, da gre za zelo pomembno literarnozgodovinsko dejanje.

Gregor Kocijan
Pedagoška akademija v Ljubljani

O poskusnih snopičih učbenika za pouk književnosti v usmerjenem izobraževanju

Pred dobrimi štirimi leti (JiS 1/1974/75) sem poročal o učbeniku Vere Gregorač SLOVENČINA I, ki ga je avtorica namenila ekonomskim srednjim šolam. Svoje razmišljanje sem zaključil z željo, da bi kmalu dobili še SLOVENČINO II, III in IV. Ta želja se je doslej uresničila, vse štiri knjige so tu. Še več: ista avtorica zdaj pripravlja poskusne snopiče učbenika za pouk književnosti v okviru splošne programske osnove usmerjenega izobraževanja. Prva dva zvezka sta že zunaj (DDU UNIVEZUM, Lj. 77 oz. 78) in sežeta od starega orienta do vključno evropskega realizma in naturalizma, tretji zvezek je v tisku, četrti v pripravi. Učbenik naj bi učenci uporabljali v prvih dveh letih usmerjenega izobraževanja, v pedagoških gimnazijah pa je že v rabi. Zato je tu priložnost in potreba, da o vsem tem spet zapišemo kakšno besedo.